

Rolegram as a Way of Activation of Behavior Patterns in the Personality Role Structure

Ролеграма як шлях активізації поведінкових паттернів у рольовій структурі особистості

Zoia Miroshnyk

Dr. in Psychology, Professor

Зоя Мірошник

доктор психологічних наук,
професор

e-mail: zoia.kdpu@ukr.net

orcid.org/0000-0002-3984-6009

Researcher ID: R-4082-2018

*Kryvyi Rih State Pedagogical
University, Ukraine*
54, Gagarina avenue, Kryvyi
Rih, Dnipropetrovsk region,
50055

*Криворізький державний
педагогічний університет,
Україна*
просп. Гагаріна, 54,
м. Кривий Ріг,
Дніпропетровська обл., 50055

Original manuscript received June 18, 2018

Revised manuscript accepted October 27, 2018

ABSTRACT

The article focuses attention on the content of psychological roles as behavioural patterns of the role structure of a personality. The research on the role aspects of personality psychology is considered from the standpoint of social, psychological, socio-psychological and role approaches, which determines personal patterns of role behaviour. In the context of the role development of a personality, the leading ways of realizing concrete patterns of behaviour in different life situations and their reflection in behavioural patterns are defined. The acquisition of role competence is defined as a necessary condition for the development of the ability of a personality to master his psychologi-

cal roles operatively, to support role behaviour in the process of his own vital activity and creativity, and to create role repertoires. The leading idea of our experimental research is the idea that it is the model of behaviour chosen by us (the psychological roles embodied in the behavioural pattern) that enables a person to free himself from the constant desire to defend himself, to complex. The leading factors in the formation of the role behaviour of an individual are the social expectations, both of the personality in relation to himself and others, and of the reference persons or groups. There are four main types of psychological role that affect the ability of a personality to build an integral system of behavioural patterns. It is found out that one of the ways of role behaviour realization is rolegram (the system of actions of a specific person, the conceptual experience of a person, who performs a role; a peculiar process of acquiring a role). The determining factor for constructing a rolegram is the meaning of professional activities. To develop the roles of «facilitator», «psychologist» and «partner», the lists of necessary actions for each role are described, that is the basic system that meets the beliefs, interests, values of the individuals and determines their uniqueness. Recommendations and sample tasks are given for constructing a rolegram and for working out the system of actions that constitute the content characteristic of a certain role.

Key words: *personality, role, psychological role, role structure of personality, behavioural pattern, role profiles (clusters), role competence, rolegram.*

Вступ

Не зважаючи на той факт, що рольова теорія особистості не отримала на сучасному етапі розвитку психологічної думки належного визнання, саме рольові теорії вбачаються нам як один із можливих засобів ефективного розвитку особистості (баланс її зовнішнього й внутрішнього світу) та подолання однотипного бачення протиріч між теорією і практикою різних наукових підходів.

Дослідження рольових аспектів психології особистості можна розглядати з позиції таких підходів: соціального (Г. Андреева, Т. Шибутані, Л. Петровська), соціально-психологічного (В. М'ясищев), психологічного (Я. Морено, Е. Берн), рольового (П. Горностай, Т. Титаренко, З. Мірошник, Т. Хомуленко), що детермінує особистісні паттерни рольової поведінки. З огляду на це, такими паттернами, як

нам видається, можуть слугувати психологічні ролі, що є компонентами структури особистості.

Як зазначає відомий український психолог С.Д. Максименко, бурхливий інтерес до вивчення проблем особистості у сучасній українській психології є закономірним. З огляду на це, усвідомлення необхідності перебування в спільному просторі пострадянської ментальності постаті практичного психолога як фахівця, що вирішує важливі й унікальні проблеми існування особистості, набуває все більшої актуальності (Максименко, 2006).

У сучасних концепціях структура особистості – це складно організована ієрархія блоків і системних світоглядних властивостей особистості. У контексті рольового підходу цей психологічний феномен являє собою набір ролей, що впливає на рольовий розвиток особистості, в процесі якого відбувається послідовне формування рольових категорій (Морено, 2008). До того ж, дослідження сучасних зарубіжних науковців, зокрема Ж. Кеер, D. Hatzis, свідчать про те, що розвиток особистості успішно відбувається шляхом свідомого конструювання її рольових позицій, що відповідають за ефективне виконання певних функцій (Ж. Кеер, 2018). Отже, необхідно звернути увагу на рольову структуру особистості як об'єднання моделей поведінки в окремі рольові профілі – кластери, адекватні змісту та функціям професійної діяльності людини (Мірошник, 2011). Саме рольова структура особистості передбачає реалізацію сукупності психологічних ролей, що утворюють рольову мета-структуру життєвого світу (Титаренко, 2003). Це дає нам змогу виокремлювати психологічні ролі як поведінкові паттерни рольової структури особистості, що постає важливою умовою розвитку сучасного соціуму.

Із позиції дослідження рольового розвитку людини цікавими для нас постають ідеї Я. Морено й А.А. Шутценбергер щодо структури особистості. Провідного значення набувають такі первинні рольові категорії: соматичні ролі, що визначаються фізіологічними потребами й емоціями;

психічні ролі, що виникають уже в соціальній матриці й розширюють сферу переживань людини; соціальні ролі, що скеровуються структурою соціальних стосунків; трансцендентні (інтегративні) ролі, у яких людина здійснює іманентну, тобто притаманну світу, трансценденцію і визначається із загальним поглядом на світ.

У концепції Е. Берна особистість розглядається як сукупність особливих Его-станів, що проявляються в специфічних станах свідомості й зразках поведінки: 1) «Батько» – стан, що копіює справжніх батьків чи інших авторитетних у дитинстві особистостей, відображає традиції, цінності, норми і правила; 2) «Дитина» – частина особистості, що збереглася від справжнього дитинства, яка містить афективні комплекси, пов'язані з ранніми дитячими враженнями і переживаннями; 3) «Дорослий» – стан, що здійснює переробку інформації та ймовірнісну її оцінку задля ефективної взаємодії з навколишнім світом, що демонструє цілісність і компетентність. Досліджуючи структуру особистості, Е. БERN зазначає, що у різних життєвих ситуаціях, передусім у процесі спілкування з іншими людьми, особистість перебуває зазвичай в одному з Его-станів, що на даний момент активізований. За допомогою концепції Его-станів можна розглядати процес міжособової взаємодії й більш складні форми поведінки людини – «ігри» чи «серії» прихованих додаткових трансакцій із чітко визначеним і передбачуваним кінцем, що відбуваються одна за одною, а також скрипти, які покладено в їх основу (БЕРН, 1988).

Мета статті – здійснити детальний аналіз дефініції «психологічна роль» як моделі поведінки особистості в різноманітних життєвих ситуаціях та їх відображення у поведінкових паттернах її рольової структури.

Завдання статті

Ключовим завданням дослідження постає складання ролеграм як системи дій, що надає можливості відпра-

цювати психологічну роль («фасилітатор»; «психолог», «партнер»).

Методи та методики дослідження

Теоретичний аналіз наукової літератури дав змогу виявити та систематизувати підходи дослідників до визначення поняття «роль» та особливості її реалізації особистістю. Метод синтезу став ключовим у процесі виявлення механізмів активізації поведінкових паттернів у рольовій структурі особистості. За допомогою методу конструювання було запропоновано авторський погляд на шлях реалізації рольової поведінки за допомогою ролеграми.

Результати та дискусії

Поняття *психологічної ролі* можна розкрити шляхом об'єднання моделей поведінки залежно від очікувань навколишнього світу. За своїм змістом, дефініції «психологічна роль» і «соціальна роль» досить часто є тотожними. У психологічній науці побутує думка, що будь-яка психологічна роль (у сенсі її походження та призначення) є соціальною. Виходячи з позиції В.М. М'ясищева, мова йде про соціально-психологічне походження ролі (М'ясищев, 1957). Психологічні ролі виступають не лише як соціальні ролі (закріплені в суспільстві нормативні форми соціальної поведінки), а й як особистісні ролі (поведінкові паттерни, що зумовлюються не лише зовнішніми, а й внутрішніми глибинними особистісними детермінантами).

На думку П.П. Горностая, психологічні ролі входять до структури рольової Я-концепції людини. При цьому психолог наголошує на можливості виокремлення *особистісних ролей*, які тісно пов'язані з глибинними підвалинами особистості, що вказує на їх психологічний зміст. Водночас автор наголошує на понятті *характерної ролі*, тобто ролі, що змальовує не соціальну функцію людини, а складний (і, можливо, внутрішньо суперечливий) особистісний типаж, своєрідний характер, неповторну індивідуальність (Гор-

ностай, 2007). Кожній людині в житті доводиться не лише виконувати різні соціальні функції (ролі), а й бути різною залежно від обставин (люблячою або жорстокою, сильною або слабкою тощо). Особистісні ролі – це, насамперед, певні стани особистості, що дозволяють розкрити певні сторони власного «Я», втілити їх у форму рольової поведінки.

П.П. Горностаї зазначає, що спроможність особистості оперативно володіти своїми психологічними ролями, виступати їх повноправним суб'єктом, уміщувати рольову поведінку в процес власної життєдіяльності й творчості становить *рольову компетентність*, яка складається з таких компонентів: 1) рольова варіативність – різноманіття репертуару психологічних ролей особистості; 2) рольова гнучкість – уміння легко переходити від однієї ролі до іншої; 3) рольова глибина – володіння глибинною структурою ролей і Его-станів особистості; 4) здатність до рольової децентрації – складне психологічне утворення, що включає здатність до перевтілення, рольову емпатію, рольову рефлексію (Горностаї, 2007). На думку сучасних зарубіжних психологів, зокрема Ж.А. Hageaars, саме категорія компетентності дозволяє досліджувати особистість нелінійно, що сприяє попередженню багатьох помилкових висновків (Ж.А. Hageaars, 2015).

Як зауважує Т.М. Титаренко, усі ролі особистості (не лише власні, а й ролі видатних людей) посідають певне місце у структурі її життєвого світу. Це дає право дискутувати не лише про рольову структуру особистості, а й про рольову мегаструктуру життєвого світу. Психологічні ролі (як реальні, так і уявні) виступають важливими компонентами життєвого світу особистості, визначаючи його соціально-психологічний зміст, гармонійність тощо; деформація чи руйнування життєвого світу особистості характерні для життєвої кризи, що можуть слугувати пом'якшеними засобами реконструкції зруйнованих психологічних ролей. Важливим для досліджуваного нами явища поведінкових патернів рольової структури особистості є думка автора

про те, що деформація чи руйнування життєвого світу, що відбувається під час життєвої кризи, неминуче призводить до деформації її життєвих ролей і до суттєвих змін у сфері всіх психологічних ролей, що входять до її мегаструктури (Титаренко, 2003).

Українським перспективним напрямком досліджень постає вивчення типології особистостей з огляду на типологію особистісних ролей. Між цими типологіями відсутнє чітке розмежування. Так, зарубіжні науковці Г. Салліван (Салліван, 1999) і К. Юнг (Юнг, 1996) зауважують, що окремі типології особистості, або так звані психологічні типи, мають «рольову» природу, тобто визначають певні типи соціальної поведінки. Е. Берн типологію ролей і життєвих сценаріїв наділяє яскраво вираженою особистісною забарвленістю (Берн, 1988). Подібної позиції у цьому контексті дотримується також А. Адлер, типологія «стилів життя» якого також носить соціально-особистісний характер (Адлер, 1997). Особистісна типологія передбачає наявність в особистості домінуючої особистісної ролі. Особистісні ролі також об'єднуються в репертуари, що визначають рольову своєрідність кожного індивіда. Від багатства репертуару, особистісних ролей залежить, наприклад, розвиток рольової компетентності (Горностай), індивідуальний стиль діяльності (Андреева), індивідуальний стиль педагогічної діяльності (Кузьміна, Маркова), рольова структура особистості загалом і вчителя початкових класів зокрема (Мірошник).

З огляду на вищезазначене, природно порушити питання про психологічні ролі як поведінкові паттерни рольової структури особистості та водночас – про різновиди рольової поведінки (засоби особистісної взаємодії). У науковій літературі описано чотири такі різновиди психологічної ролі: формальна, внутрішньогрупова, міжособистісна й індивідуальна ролі. Так, виконання формальної ролі пов'язане з виконанням соціальних функцій, оскільки *формальна роль* – це поведінка, що будується відповідно до

засвоєних кожним із нас очікувань суспільства, при виконанні тих чи інших соціальних функцій. *Внутрішньогрупова роль* передбачає виконання людиною психологічних функцій усередині конкретної групи людей; це поведінка конкретної особи, котра будується з урахуванням очікувань, що висуваються до неї учасниками зазначеної групи на підставі стосунків (формальні – неформальні), що в ній існують. Поведінка, побудована з урахуванням очікувань, запропонованих кожному з нас знайомою (близькою) людиною, керуючись при цьому встановленими стосунками, являє собою *міжособистісну роль*. Найважливішою категорією психологічних ролей постає *індивідуальна*, під час виконання якої увага акцентується на поведінці, що будується згідно з власними очікуваннями, пов'язаними із саморефлексією.

Вищезазначені категорії, як складові психологічної ролі, впливають на вміння вибудувати цілісну систему моделей поведінки, що утворюють певну єдність, яка, в свою чергу, впливає на поведінку людини як на інтуїтивному, так і на свідомому рівні (звіт або самозвіт про власні вчинки).

Отже, одним зі шляхів реалізації рольової поведінки (життєві ситуації, життєві сценарії, життєві плани тощо) виступає *ролеграма* (система дій конкретної особи, що дає змогу відпрацювати певну роль). Як нам видається, саме ролеграма належним чином змальовує ідею про те, що психологічна роль виступає поведінковим паттерном рольової структури особистості. Слід зазначити, що рольова структура особистості являє собою синтез багатьох ролей, а ролеграма як засіб спрямована на формування визначеної ролі. Крім того, необхідною умовою формування рольової компетентності є міжособистісна взаємодія, оскільки уявлення людини про соціальну структуру суспільства, соціальні статуси, ролі складається під впливом інших людей. Саме у процесі комунікації людина одержує інформацію про рольові очікування, про відповідність власних моде-

лей поведінки певним соціальним статусам і ролям, які вона займає. Аби в процесі опанування ролі людина набула автономності, тобто самостійності в ролі, змогла успішно відновлювати симетрію між власною діяльністю та соціальним середовищем, вона повинна мати чіткі уявлення про суть цієї ролі, адже вони є орієнтирами для особистості в практичній діяльності і на етапі моделювання поведінки, і на етапі рефлексії, коли людина оцінює результат своєї діяльності, аналізує, чому він її не задовольняє і як можна це виправити, або робить висновки про ефективність цієї ролі у певній ситуації та можливість її успішно використовувати в подальшому.

На прийняття ролі впливають переконання, життєві установки, ціннісні орієнтації особистості. Слід зауважити, що досить часто людина керується у своїй діяльності певними установками, спирається на переконання й цінності, не усвідомлюючи цього. При цьому, як правило, особистість успішно задовольняє свої потреби, однак нерідко трапляється й так, що це призводить до рольових конфліктів. Водночас слід зауважити, що конфлікт відбувається не лише на рівні ролей, а й на рівні ролі та власної ідентичності особистості. Це трапляється в ситуаціях, коли людина намагається задовольнити одну потребу, що конкурує з іншою. Ця конкуренція для особистості є не завжди очевидною, оскільки, як правило, задоволення їх відбувається в різному соціальному просторі й у різні часові проміжки. Проте навіть тоді, коли особистість усвідомлює цей конфлікт, вона не знає кращого виходу із ситуації, як «одягти» маску, переконуючи себе в тому, що це необхідно й тимчасово. Слід зауважити, що така зміна масок упродовж дня негативно позначається на цілісності особистості, на її ідентичності, що зрештою призводить до виникнення невротичних станів і втрати автономності. Такий ефект, що позначається в науковій літературі поняттям «відчуження», можна подолати шляхом формування в людини здатності до «розуміння» як уміння «читати текст» соціальної

взаємодії, а також дослідження особистістю власної рольової структури, виявлення конкуруючих потреб і відповідних до них ролей, з'ясування власних цінностей та установок.

Теорія ролі Дж. Міда, що розглядає взаємодію суб'єкта з оточуючою його соціальною дійсністю і, перш за все, з іншими людьми, оперує такими поняттями: *роль, позиція, «Я»* (Mead, 1938). Роль розглядається як сукупність тих дій, котрі суб'єкт продукує задля реалізації позиції, яку займає. Позиція пов'язана не лише з певною системою дій людини, але й із певною системою очікувань. Це означає, що від особи, яка перебуває в тій чи іншій позиції, люди, які її оточують, очікують відповідних для цієї позиції дій (певного виконання ролі); водночас і сама людина очікує від інших певного ставлення до себе й уявляє собі ті очікування людей, котрим вона сама повинна відповідати. Роль являє собою оформлену (чи організовану в структуру) послідовність дій або вчинків, що виконуються людиною в ситуації взаємодії з іншими, тобто тоді, коли вона діє як одиниця соціуму. Подібне розуміння позиції ролі відстежує внутрішній зв'язок того й іншого: роль – це організовані дії з виконання позиції, а позиція – це, власне, система очікувань (Божович, 2008).

Коли мова йде про виконання дії (компонент будь-якої діяльності), необхідно зосередити увагу на діях (жести, міміка, мова тіла тощо), що супроводжують цей процес. Зупинімося детальніше на характеристиці ролеграм задля відпрацювання моделей поведінки (ролей) «фасилітатор», «психолог» і «партнер».

Роль «фасилітатор» полягає у виконанні таких функцій: досягнення високого рівня психологічної культури; надання партнерам можливості повірити у власні сили, відчувати себе впевненіше та вибудовувати разом соціальні взаємини у групі. Ролі «психолог» і «фасилітатор» мають спільні риси, що полягають у психологічному змісті їх функцій. З огляду на це, названі нами ролі несуть най-

більше психологічне навантаження й розкривають зміст психологічних функцій рольової структури особистості. Роль «партнер» є спорідненою «психологу» та «фасилітатору», що засвідчує її психологічну спрямованість. Зміст ролі «партнер» полягає в організації спільної діяльності психолога й клієнтів, яка залежить від його психологічної майстерності (емпатія, рефлексія, вміння вести діалог, безцінна увага і повага до іншого). Взаємодія між ролями та практична їх реалізація, що визначається вищевказаними детермінантами, спричиняють значний вплив на формування особистості, а особистість визначається її рольовою структурою – змістовною характеристикою – й забезпечує індивідуальний стиль діяльності та передбачає її поведінкові паттерни (моделі поведінки).

Як нам видається, кожна роль має свою змістовну характеристику – перелік дій і функцій, що забезпечують її сутність. Успішне оволодіння комплексом дій уможливорює компетентне виконання певної ролі шляхом реалізації ролеграм. Зважаючи на той факт, що дія – це шлях досягнення поставленої мети, сукупність впливів на кого-небудь, вважаємо, що система дій та їх ефективне виконання становлять основу ролеграм, від застосування якої залежить компетентне виконання конкретної ролі. Особлива увага приділяється нами виокремленню рольових списків (наборів), що детермінують зміст ролеграм, адекватних змісту професійної діяльності.

Серед загальних дій, спрямованих на формування психологічних ролей («фасилітатор», «психолог», «партнер») як поведінкового паттерна цілісної рольової системи, варто виокремити такі.

Дії, спрямовані на формування особистісної зрілості та професійного світогляду, світорозуміння, світобачення, особистісної позиції в практичній роботі, самостійності суджень і вчинків, визначенні рольових переваг. Головним феноменом особистісної зрілості є феномен самодетермінації (процес особистісної трансформації).

Дії, спрямовані на формування психологічної культури, передбачають відпрацювання здатності до соціальної перцепції, рефлексії, емпатії, децентрації, самоконтролю, самоаналізу та фасилітації, формування психологічної грамотності, що призводить до поєднання в кожній людині високого рівня толерантності до індивідуальної неповторності інших.

Дії, спрямовані на формування уміння вибудовувати комунікативні стратегії спілкування у своєму життєвому просторі, добирати адекватні методи і способи передачі інформації, спрямовані на відпрацювання та розуміння вербальних і невербальних засобів комунікативного впливу, вербальних і невербальних сигналів.

Дії, спрямовані на формування уміння організовувати власну діяльність, ефективно взаємодіяти з учасниками процесу, визначаючи й оцінюючи кінцевий результат.

Акцентуймо увагу на паттернах моделей поведінки, що становлять зміст ролі «фасилітатор», «психолог», «партнер».

Ролеграма для «фасилітатора»: ефективна організація діяльності кожного з учасників і взаємодія із соціумом; надання психологічної та емоційної підтримки; успішна групова комунікація; сприяння позитивній груповій динаміці; плідність обговорення, дискусії; безоцінне ставлення до позиції іншого.

Ролеграма для «психолога»: розуміння та сприйняття особливостей характеру, переживань і поведінки інших; застосування знань про психологію особистості, її вікові й індивідуальні особливості на практиці; пізнання внутрішнього світу людини; вибір ефективних способів розвитку та саморозвитку особистості.

Ролеграма для «партнера»: конструювання партнерських взаємин; позитивний вплив на загальний настрій групи, сприяння ефективній діяльності у процесі взаємодії; створення умов для розвитку особистості кожного з учасників групи; співпраця й інтеракція (Мірошник, 2011).

Провідною ідеєю наших експериментальних розвідок постає думка про те, що саме обрана нами модель поведінки (психологічні ролі, втілені в поведінковий паттерн) надає людині змогу звільнитися від постійного бажання захищатися, комплексувати, виявляючи агресію, злість, гнів, або, навпаки, – фобії, байдужість, депресії тощо, оскільки зовнішня оцінка як така належить до ролі, яку виконує особистість, а не до її внутрішнього світу та власного «Я».

При побудові ролеграмми вищезазначені дії можуть конкретизуватися відповідно до тих функцій, що є змістовною характеристикою певної ролі (моделі поведінки). Отже, ролеграма для окремої психологічної ролі являє собою перелік дій, що корелюють з її змістовною характеристикою, конкретизуються відповідно до неї і входять до змісту системи вправ і завдань, спрямованих на відображення цих поведінкових паттернів. Водночас слід зауважити, що ролеграма являє собою концептуалізацію такого досвіду, який отримує людина, виконуючи різноманітні ролі (своєрідний процес набуття ролі). На наш погляд, найдоречнішими для відпрацювання навичок виконувати психологічні ролі («фасилітатор», «психолог», «партнер») є вправи, запропоновані Р.В. Овчаровою: «Гуманістичне уявлення про людину»; «Затвердження самооцінки»; «Контраргументи»; «Частини мого «Я»»; «Мої внутрішні голоси, або Коло субособистостей» (Овчарова, 1998).

Ураховуючи те, що побудова власної поведінки відповідно до того, чого від тебе очікують, і є психологічною роллю, цікавою постає вправа «Я – це хто?». Як засвідчує власний психологічний досвід, саме вона дає змогу зосередитися на аналізі особистісних якостей, саморефлексії та об'єктивній оцінці паттернів власної поведінки. Виконавець має можливість заявити, що «Я – це...»:

– перелік ролей, власних досягнень станом на зараз, опис себе в ситуації «тут і тепер», перелік якостей (чесноти та вади), які належать тільки мені;

- надання можливості перерахувати все, що спаде на думку, задля демонстрації своїх почуттів і власного «Я»;
- визначення особистих якостей із метою вдалої реалізації обраної психологічної ролі у сфері професійної діяльності.

Для глибшого самоаналізу ми пропонували учасникам групи позначити кожен роль певним символом і кольором, зробити відповідні замальовки на аркуші білого паперу. Потім кожен учасник накривав долонею намальований символ і намагався відчутти: які відчуття виникають у тілі; які з'являються емоції у відповідь на тілесні відчуття; який асоціативний ряд (або думки) виникають при цьому. В обговоренні особлива увага приділялася неочікуваним проявам емоцій або амбівалентним відчуттям, «нелогічному» ходу думок, а також тому, чи були суперечності в семантиці кольору, символі та змісті ролі. Слід зазначити, що в обговоренні пріоритет у тлумаченні символів і кольорів надавався саме їх автору.

На завершальному етапі учасникам надається право висловити свою думку на предмет «Я – це...» (коли усуваються всі ролі, і людина стає сама собою). По завершенню вправи надається можливість проаналізувати власні почуття, вказати на зміни, що відбулися, визначивши при цьому ступінь екологічності цієї вправи безпосередньо для кожного.

Висновки

Отже, саме психологічні ролі виконуються нами у повсякденному житті, залежно від ситуації, в яку потрапляє людина. Упродовж життя, починаючи з дитинства (рольові ігри) і завершуючи серйозною професійною діяльністю, психологічна модель поведінки залежить від таких чинників: хто та за яких умов її виконує (життєва ситуація); які вимоги кожен із нас висуває до змісту й стилю власної поведінки (особисті очікування); за якими нормами й правилами поведінки відбувається взаємодія із соціумом (очікування суспільства).

Як бачимо, в конкретній життєвій ситуації кожен із нас виконує характерні для нього психологічні ролі (індивідуальна, особистісна, формальна), демонструючи при цьому організовані дії з виконання позиції (система очікувань), пов'язані з особистісними якостями (чесність, відвертість, незалежність, об'єктивність, відповідальність). Це природньо, оскільки людина робить те, чого очікує від себе сама.

Ураховуючи все вищезазначене, маємо підстави констатувати: виконання психологічної ролі (паттерн поведінки) уможливорює для людини подолання власних комплексів; використання ресурсних ролей; уміння відшукувати екологічні шляхи для самореалізації. Як нам видається, саме ролеграма для кожної ролі слугує стрижневою системою, що відповідає переконанням, інтересам, цінностям особистості й визначає її унікальність.

Література

- Адлер А. Понять природу человека [Электронный ресурс]. Москва : Академический проект, 1997. Режим доступа : https://royallib.com/book/adler_alfred/ponyat_prirodu_cheloveka.html.
- Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений; Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы. Москва : Прогресс, 1988. 400 с.
- Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте. СПб. : Питер, 2008. 400 с.
- Горностаев П.П. Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности. Киев : Интерпресс ЛТД, 2007. 312 с.
- Максименко С.Д. Генезис существования личности. Киев : Издательство «ООО КММ», 2006. 240 с.
- Мірошник З. Рольова структура особистості вчителя початкових класів: монографія. Харків : ХНПУ, 2011. 306 с.
- Морено Я. Психодрама. Москва : Психотерапия, 2008. 496 с.
- Мясищев В.Н., Ковалев А.Г. Психические особенности человека. Характер, способности. Москва : Республика, 1957. 469 с.
- Овчарова Р.В. Практическая психология в начальной школе. Москва : ТЦ Сфера, 1998. 240 с.
- Салливан Г.С. Интерперсональная теория в психиатрии. Москва : КСПТ, СПб. : Ювента, 1999. 346 с.
- Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності: монографія. Київ : Либідь, 2003. 376 с.

- Шибутани Т. Социальная психология. Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. 544 с.
- Юнг К.Г. Психологические типы. Москва : АСТ «Университетская книга», 1996. 693 с.
- Ярошевский М.Г., Юревич А.В., Алахвердян А.Г. Программно-ролевой подход в современной науке. *Вопросы психологии. Питання психології. Psychology issues*. 2000. № 6. С. 3–18.
- Hagenaas, J.A. (2015). Methodological issues categorical data analysis. Categorization, linearity, and response effects. *Methodology*, 11, 126–141. Retrieved from <https://doi.org/10.1027/1614-2241/a000102>.
- Keep, J.J., Hatzis, D., Kavanagh, D.J., White, K.M., & Hamilton, K. (2018). Parent's role construction for facilitating physical activity-related behaviors in their young children. *Australian Journal of Psychology*, 70, 246–257. Retrieved from <https://doi:10.1111/ajpy.12195>.
- Mcleod, J.D., & Lively, K.J. (2003). *Social Structure and Personality*. Handbook of Social Psychology. New York. Retrieved from: <https://pdfs.semanticscholar.org/694e/e032e1399bb3a23c044620e0b104dc40635e.pdf>.
- Mead, G.H. (1938). *The philosophy of the act*. Chicago: The Univ. of Chicago press.
- Roe, R.A. (2002). What makes a competent psychologist? *European Psychologist*, 7 (1), September, 192–202. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/5155/d6004cd4190c39ff00af2ce7d-de685bf5539.pdf>.

References

- Adler, A. (1997). *Ponjat prirodu cheloveka [To understand the nature of a person]*. Moskva : Akademieskij projekt. Retrieved from https://royallib.com/book/adler_alfred/ponyat_prirodu_cheloveka.html [in Russian].
- Bern, E. (1988). *Igry, v kotorye igrajut ljudi. Psihologija chelovecheskih vzaimootnoshenij; Ljudi, kotorye igrajut v igry. Psihologija chelovecheskoj sudby [Games People Play. Psychology of human relationships; People who play games. Psychology of human destiny]*. Moskva : Progress [in Russian].
- Bozhovich, L.I. (2008). *Lichnost i ejo formirovanie v detskom vozraste [Personality and its formation in childhood]*. SPb. : Piter [in Russian].
- Gornostaj, P.P. (2007). *Lichnost i rol: Rolevoj podhod v socialnoj psihologii lichnosti [Personality and role: Role approach in social psychology of personality]*. Kiev : Interpress LTD [in Ukrainian].

- Maksimenko, S.D. (2006). *Genesis sushchestvovaniya lichnosti [Genesis existence of personality]*. Kiev : Izdatelstvo «OOO KMM» [in Ukrainian].
- Miroshnyk, Z. (2011). *Rolova struktura osobystosti vchytelia pochatkovykh klasiv [Role-play structure of teacher initial classes]*. Kharkov: KhNPU [in Ukrainian].
- Moreno, Ja. (2008). *Psihodrama [Psychodrama]*. Moskva : Psihoterapija [in Russian].
- Mjasishchev, V.N., & Kovalev A.H. (1957). *Psihicheskie osobennosti cheloveka. Charakter, sposobnosti [Mental features of a person. Character, ability]*. Moskva : Respublika [in Russian].
- Ovcharova, R.V. (1998). *Prakticheskaja psihologija v nachalnoj shkole [Practical psychology in primary school]*. Moskva: TC Sfera [in Russian].
- Sallivan, G.S. (1999). *Interpersonalnaja teorija v psihiatrii [Interpersonal theory in psychiatry]*. Moskva : KSPT, SPb.: Yuventa [in Russian].
- Titarenko, T.M. (2003). *Zhyttieviy svit osobystosti: u mezhakh i za mezhamy budennosti [Life world of singularity within and beyond the limits of ordinary life]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Shibutani, T. (2002). *Socialnaja psihologija [Social psychology]*. Rostov-na-Donu : Feniks [in Russian].
- Jung, K.G. (1996). *Psihologicheskie tipy [Psychological types]*. Moskva : AST «Universitetskaja kniga» [in Russian].
- Jaroshevskij, M.G., Jurevich, A.V., & Alahverdjan, A.G. (2000). *Programmno-rolevoj podhod v sovremennoj nauke [Program and role approach in modern science]. Voprosy psihologii – Psychology issues, 6* [in Russian].
- Hagenaas, J.A. (2015). Methodological issues categorical data analysis. Categorization, linearity, and response effects. *Methodology, 11*, 126–141. Retrieved from <https://doi.org/10.1027/1614-2241/a000102> [in British].
- Keep, J.J., Hatzis, D., Kavanagh, D.J., White, K.M., & Hamilton, K. (2018). Parent's role construction for facilitating physical activity-related behaviors in their young children. *Australian Journal of Psychology, 70*, 246–257. Retrieved from <https://doi:10.1111/ajpy.12195> [in Australia].
- McLeod, J.D., & Lively, K.J. (2003). *Social Structure and Personality. Handbook of Social Psychology*. New York. Retrieved from: <https://pdfs.semanticscholar.org/694e/e032e1399bb3a23c044620e0b104dc40635e.pdf>.
- Mead, G.H. (1938). *The philosophy of the act*. Chicago: The Univ. of Chicago press [in USA].

Roe, R.A. (2002). What makes a competent psychologist? *European Psychologist*, 7 (1), September, 192–202. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/5155/d6004cd4190c39ff00af2ce7d-de685bf5539.pdf> [in USA].

АНОТАЦІЯ

У статті акцентовано увагу на змісті психологічних ролей як поведінкових паттернів рольової структури особистості. Дослідження рольових аспектів психології особистості розглянуто з позиції соціального, психологічного, соціально-психологічного та рольового підходів, що детермінують особистісні паттерни рольової поведінки. У контексті рольового розвитку особистості визначено провідні шляхи реалізації конкретних моделей поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях і їх відображення у поведінкових паттернах. Визначено набуття рольової компетентності необхідною умовою розвитку здатності особистості оперативно володіти своїми психологічними ролями, вміщувати рольову поведінку в процес власної життєдіяльності й творчості, створювати рольові репертуари. Провідною ідеєю наших експериментальних розвідок постає думка про те, що саме обрана нами модель поведінки (психологічні ролі, втілені у поведінковий паттерн) надає людині змогу звільнитися від постійного бажання захищатися, комплексувати. Основним чинником формування рольової поведінки особистості є соціальні очікування, як самої особистості стосовно себе й оточення, так і референтних осіб чи груп. Розкрито чотири основні різновиди психологічної ролі, що впливають на вміння особистості вибудувати цілісну систему моделей поведінки. З'ясовано, що одним зі шляхів реалізації рольової поведінки виступає ролеграма (система дій і вчинків конкретної особи; концептуальний досвід людини, котра виконує роль; своєрідний процес набуття ролі). Визначальним для побудови ролеграми є зміст професійної діяльності. Задля відпрацювання ролей «фасилітатор», «психолог» і «партнер» наведено перелік необхідних дій для кожної ролі, що є базовою системою, яка відповідає переконанням, інтересам, цінностям особистості й визначає її унікальність. Подано рекомендації та зразки завдань для побудови ролеграми й відпрацювання системи дій, що складають змістовну характеристику певної ролі.

Ключові слова: особистість, роль, психологічна роль, рольова структура особистості, поведінковий паттерн, рольові профілі (кластери), рольова компетентність, ролеграма.

Мирошник Зоя. Ролеграмма как путь активизации поведенческих паттернов в ролевой структуре личности

АННОТАЦИЯ

В статье акцентировано внимание на содержании психологических ролей как поведенческих паттернов ролевой структуры личности. Исследование ролевых аспектов психологии личности рассмотрено с позиции социального, психологического, социально-психологического и ролевого подходов, которые детерминируют личностные паттерны ролевого поведения. В контексте ролевого развития личности определены основные пути реализации конкретных моделей поведения в разных жизненных ситуациях и их отображение в поведенческих паттернах. Определено приобретение ролевой компетентности необходимым условием развития способности личности оперативно владеть своими психологическими ролями, помещать ролевое поведение в процесс собственной жизнедеятельности и творчества, создавать ролевые репертуары. Центральной идеей наших экспериментальных исследований выступает предположение о том, что именно выбранная нами модель поведения (психологические роли, выраженные в поведенческом паттерне) дает возможность человеку освободиться от постоянного желания защищаться, комплексовать. Основным фактором формирования ролевого поведения личности являются социальные ожидания, как самой личности относительно себя и окружения, так и референтных лиц или групп. Раскрыты четыре основные разновидности психологической роли, которые влияют на умение личности строить целостную систему моделей поведения. Выяснено, что одним из путей реализации ролевого поведения выступает ролеграмма (система действий и поступков конкретной личности; концептуальный опыт человека, исполняющего роль; своеобразный процесс приобретения роли). Определяющим для построения ролеграммы является содержание профессиональной деятельности. Для отработки ролей «фасилитатор», «психолог» и «партнер» описаны списки необходимых действий для каждой роли, что является базовой системой, которая соответствует убеждениям, интересам, ценностям личности и определяет ее уникальность. Даны рекомендации и образцы заданий для построения ролеграммы и отработки системы действий, которые составляют содержательную характеристику определенной роли.

Ключевые слова: личность, роль, психологическая роль, ролевая структура личности, поведенческий паттерн, ролевые профили (кластеры), ролевая компетентность, ролеграмма.